

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету Шандрука Сергія Костянтиновича на дисертацію Суляви Олени Миколаївни «Психомистецьке сценарування модульно-розвивальної взаємодії вчителя та учнів початкової школи», поданої до захисту в разову спеціалізовану вчену раду ДФ 58.082.157 Західноукраїнського національного університету на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи визначається потребою у психологічному обґрунтуванні психомистецького сценарування як особливої форми професійної мислєдїяльності педагога, завдяки якій освітня взаємодія набуває подїєвої, діалогічної та смислотворчої організації. Психомистецьке сценарування не вичерпується попереднім плануванням навчального заняття чи введенням до нього окремих художніх засобів, оскільки охоплює психологічне конструювання композиції освітнього дійства, динаміки позицій його учасників, навчально-проблемних колізій, емоційних переживань, учинкових дій і рефлексивної післядії. Водночас цілісне розуміння цього феномену, його змісту та психологічних механізмів залишається недостатньо представленим у психодидактичному дискурсі.

Особливої гостроти зазначена проблема набуває стосовно модульно-розвивальної взаємодії, яка за своєю природою не може бути реалізована як лінійна послідовність пояснення, засвоєння і контролю навчального матеріалу, а її розгортання передбачає взаємопроникнення пізнавальної активності, емоційно-смиислового переживання, діалогічної співдії та рефлексивного самовизначення вчителя й учнів. Крім того, дана суперечність виникає між системно розробленою логікою модульно-розвивального освітнього циклу та недостатньою психологічною визначеністю способу, за допомогою якого ця логіка втілюється у цілісному психомистецькому сценарії реальної освітньої взаємодії.

Зосередження дослідження на взаємодії вчителя та учнів початкової школи конкретизує психологічний зміст порушеної проблеми, оскільки в

молодшому шкільному віці входження дитини в освітню діяльність істотно опосередковується характером її переживання, образно-символічним освоєнням навчального змісту, ставленням до вчителя й однокласників та набуттям досвіду спільного вчинення. Таким чином, психомистецьке сценарування є засобом психологічної організації освітньої взаємодії, в якій навчальний зміст набуває особистісної значущості, а учень утверджується як активний співучасник і співтворець модульно-розвивального процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується послідовним розгортанням дослідницької логіки: від теоретичного осмислення психомистецького сценарування до побудови моделі його реалізації у модульно-розвивальній взаємодії вчителя та учнів початкової школи. Авторка не обмежується визначенням освітнього сценарію як проєкту майбутнього заняття, а розглядає його як психодидактичну форму організації освітнього дійства, у якій поєднуються змістова побудова навчального матеріалу, діалогічна співдія, смислотворення, рефлексія, імпровізація та особистісне самовиявлення учасників. Це повністю узгоджується з метою, предметом і завданнями дослідження та зберігає внутрішню єдність у теоретичній, методичній і емпіричній частинах роботи.

Теоретичне обґрунтування психомистецького сценарування спирається на положення модульно-розвивальної системи освіти, психодидактики, суб'єктного, діяльнісного, культурно-історичного та вчинкового підходів, а їх залучення підпорядковане поясненню психологічної природи освітньої взаємодії та механізмів її сценарної організації. Авторка послідовно розкриває освітній сценарій як структурно-композиційну модель модульно-розвивального процесу, у якій чотири періоди та дев'ять етапів навчального циклу співвідносяться з логікою психомистецького дійства. Концептуальні положення конкретизовано через принципи ментальності, духовності, розвитковості й модульності, а також через систему критеріїв, що відображають смислотворчу, рефлексивну,

ціннісну, суб'єктну, діалогічну та композиційну характеристики освітнього сценарію.

Емпірична перевірка основних положень здійснювалася за кількома взаємопов'язаними напрямками. Дослідження охопило 15 освітніх сценаріїв та 15 організованих на їх основі модульно-розвивальних занять першої групи педагогів, а також 15 традиційних уроків другої групи вчителів. Для аналізу першої групи застосовано психодидактичну експертизу сценаріїв, оцінювання діяльнісної організації занять, психомистецьких проявів взаємодії та рефлексивного осмислення педагогічного досвіду. У другій групі освітні сценарії не оцінювалися, а предметом аналізу стали процесні характеристики уроків, побудованих за планами-конспектами. Порівняння двох груп проводилося за спільними показниками діяльнісно-логічного, психомистецького та рефлексивно-аналітичного вимірів, які утворили спільну основу для зіставлення різних способів організації освітньої взаємодії.

Доказовість емпіричних результатів підтримується поєднанням експертного оцінювання, педагогічного спостереження, аналізу освітніх сценаріїв і рефлексивних есе. Кількісні дані опрацьовано за допомогою описової статистики та непараметричного критерію Манна-Вітні, а їх інтерпретацію здійснено з урахуванням змістових відмінностей між модульно-розвивальними заняттями і традиційними уроками. Встановлені показники демонструють вищий рівень структурної узгодженості, смислотворчої насиченості, імпровізаційності та рефлексивності освітньої взаємодії у першій групі. Водночас авторка не зводить аргументацію лише до числових відмінностей, а пов'язує їх із характером сценарної організації навчального процесу та способом залучення вчителя й учнів до спільного творення освітньої події.

Висновки дисертації загалом відповідають поставленим завданням і відтворюють логіку проведеного дослідження. Положення про системоутворювальну роль психомистецького сценарування підтверджується розробленою моделлю, системою критеріїв психодидактичної експертизи та

результатами порівняльного аналізу двох типів освітньої практики. Практичні рекомендації стосуються структури освітнього сценарію, принципів його побудови та умов продуктивної модульно-розвивальної взаємодії, а їхній зміст відповідає теоретичним та емпіричним результатам роботи.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у концептуалізації психомистецького сценарування як системоутворювального механізму модульно-розвивальної взаємодії вчителя та учнів початкової школи. Авторка розглядає його не як різновид попереднього планування заняття, а як професійну психодидактичну мислєдіяльність педагога, спрямовану на композиційне, смислове, емоційне і вчинкове розгортання освітнього процесу. Отже освітній сценарій у роботі набуває статусу психокультурної форми співдії, в якій навчальний зміст перетворюється на подію спільного пізнання, переживання, рефлексії та творення особистісних смислів.

До нових результатів належить обґрунтування сценарної природи освітнього процесу як психомистецького дійства. Навчальні ситуації розглядаються авторкою не як ізольовані методичні епізоди, а як взаємопов'язані складники цілісної драматургії, що охоплює виникнення проблемної колізії, діалогічне розгортання змісту, емоційне залучення учасників, імпрєвізацію, кульмінацію та рефлексивну післядію. Установлено психологічний зв'язок між сценарною організацією навчання і становленням суб'єктності, смислотворчої активності та рефлексивності молодших школярів.

Вагомим науковим результатом є розроблення моделі психодидактичної експертизи освітніх сценаріїв, побудованої на поєднанні психодидактичної, діяльнісно-логічної, психомистецької та рефлексивно-аналітичної оптик. Визначено також критерії оцінювання структурної цілісності сценарію, його смислової насиченості, діалогічності, суб'єктної спрямованості, імпрєвізаційності та рефлексивної повноти. Оцінювання

охоплює не лише якість проєкту заняття, а й особливості його реалізації у безпосередній взаємодії вчителя та учнів.

Окремий складник наукової новизни становить дослідження театральних феноменів у психомистецьки організованому освітньому дійстві. Емпатія, ідентифікація, символізм, емоційний і когнітивний дисонанс, естетичне задоволення, інсайт, парадокс та інші феномени розглянуті як психологічні механізми залучення учня до проживання навчального змісту, а їх дія пов'язується зі зміною внутрішньої позиції учасників, виникненням особистісно значущих смислів і переходом від формального виконання навчального завдання до суб'єктного освоєння освітнього досвіду.

У дисертації уточнено зміст модульно-розвивальної взаємодії як паритетного процесу освітнього вчинення вчителя та учнів, а також визначено функціональне місце психомистецького сценарування у психодидактичному конструюванні освітнього процесу. Подальшого розвитку набули положення про освітній сценарій як психокультурну форму становлення суб'єктності, про багатовимірне оцінювання якості освітньої взаємодії та про єдність пізнавального, емоційного, ціннісно-сміслового і рефлексивного вимірів модульно-розвивального навчання.

Зміст дисертації та відповідність встановленим вимогам

Зміст кваліфікаційної роботи відповідає темі «Психомистецьке сценарування модульно-розвивальної взаємодії вчителя та учнів початкової школи» та охоплює теоретичне обґрунтування досліджуваного феномену, побудову психомистецької моделі освітнього процесу, розроблення критеріїв її експертного оцінювання й емпіричне дослідження сценарно організованої взаємодії. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 237 сторінок, основний текст викладено на 172 сторінках. Матеріали дослідження систематизовано у 8 таблицях та 11 рисунках; список використаних джерел містить 150 найменувань, із них 30 іншомовних, додатки займають 30 сторінок.

У вступі визначено наукову проблему, обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання, окреслено об'єкт, предмет, методологічні засади та методи дослідження. Представлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, відомості про їх апробацію та публікаційне висвітлення. Зміст вступу зорієнтовує дослідження на вивчення психомистецького сценарування не як допоміжної методичної процедури, а як механізму організації та розгортання модульно-розвивальної освітньої взаємодії.

Перший розділ формує філософсько-психологічне підґрунтя роботи через зіставлення двох способів розуміння навчання – як пізнавального процесу та як психомистецького дійства. При цьому, навчальна взаємодія розглядається у зв'язку з пізнавальною активністю, проблемністю, діалогічністю, паритетністю позицій учителя й учнів, рефлексією та особистісним розвитком. Авторка обґрунтовує модульно-розвивальний освітній цикл як систему співдії, у якій опанування навчального змісту поєднується з емоційним переживанням, ціннісним самовизначенням, смислотворенням і вчинковою активністю.

Психологічний аналіз навчання як мистецького дійства охоплює драматургічну композицію освітніх подій, художньо-образне опосередкування змісту та дію театральних феноменів. Емпатія, ідентифікація, когнітивний і емоційний дисонанс, символізм, інсайт, парадокс, естетичне переживання розглядаються у зв'язку з внутрішнім залученням учня до освітньої події. Теоретичний матеріал першого розділу підводить до розуміння сценарування як способу поєднання пізнавального, емоційно-сміслового, рефлексивного та психомистецького вимірів навчальної взаємодії.

Другий розділ розкриває центральний предмет дисертаційного дослідження – психомистецьке сценарування цілісного модульно-розвивального процесу. Освітній сценарій визначено як науково-мистецький проєкт організації співдії вчителя та учнів, де узгоджуються навчально-предметний, психолого-педагогічний і програмово-методичний змісти. Його

відмінність від плану-конспекту простежується за характером поставлених завдань, композицією освітніх подій, способом залучення учасників, відкритістю до імпровізації та спрямованістю на переживання і рефлексивне опрацювання навчального досвіду.

Авторка характеризує роль учителя як психолога, дослідника, проєктувальника, сценариста і режисера освітнього дійства. Значна увага приділена взаємозв'язку навчання, виховання, освіти та самотворення особистості, їх розгортанню в чотирьох періодах і дев'яти етапах модульно-розвивального циклу. Дії, акти й мінімодулі утворюють композиційно впорядковану структуру, в якій кожний фрагмент взаємодії виконує визначене психолого-педагогічне та психомистецьке завдання.

Алгоритм створення освітнього сценарію охоплює визначення цілей і надзавдань модуля-проєкту, побудову фабули, структурування дій, актів та мінімодулів, розподіл змісту, форм і засобів взаємодії. Сюжетна організація освітнього дійства розгортається від передналаштування і зав'язки через розвиток проблемних ситуацій до кульмінації, згасання подій, розв'язки та рефлексивної післядії. Концептуальне обґрунтування психомистецького сценарування поєднане з описом його композиції, етапів та способів практичного конструювання.

Третій розділ присвячено емпіричному дослідженню психомистецької моделі організації освітнього процесу в початковій школі. Методологія дослідження передбачає поєднання психодидактичного, діяльнісно-логічного, психомистецького і рефлексивно-аналітичного вимірів. Авторська психодидактична експертиза побудована відповідно до принципів ментальності, духовності, розвитковості й модульності та охоплює смислотворчу інтерпретацію, рефлексивне осмислення, ціннісно-смыслову насиченість, суб'єктну активність, проблемно-діалогічний характер співдії, проєктну цілісність і ритміку освітнього дійства.

Розроблена п'ятирівнева система дає змогу оцінювати якість освітнього сценарію від фрагментарної організації до цілісного психомистецького розгортання взаємодії. Рівневі характеристики охоплюють

структурованість сценарію, стабільність розвивальної співдії, прояви імпровізації, суб'єктне залучення учнів, стан інноваційно-психологічного клімату та глибину рефлексивного осмислення педагогічного досвіду.

Емпіричне дослідження охопило 15 освітніх сценаріїв і 15 організованих на їх основі модульно-розвивальних занять першої групи педагогів, а також 15 традиційних уроків другої групи вчителів. Порівняння здійснено за діяльнісно-логічними, психомистецькими та рефлексивно-аналітичними показниками. Кількісне опрацювання результатів доповнене психологічною інтерпретацією характеру взаємодії, проявів імпровізаційності, суб'єктної активності учнів, емоційно-сміслової насиченості та рефлексивної організації занять.

Загальні висновки співвіднесені із завданнями дослідження та узагальнюють основні теоретичні й емпіричні результати. У них визначено психологічний зміст психомистецького сценарування, його функціональне місце у модульно-розвивальній взаємодії, структуру освітнього сценарію, критерії психодидактичної експертизи й результати порівняльного дослідження двох способів організації навчання. Додатки містять освітні сценарії, експертні бланки, тестові карти, критерійні матеріали, рефлексивні тексти та розгорнуті таблиці емпіричних результатів.

Структура дисертації відтворює послідовність розв'язання наукової проблеми: теоретичне осмислення освітньої взаємодії створює основу для концептуалізації психомистецького сценарування, побудована модель дістає критерійне вираження, а її основні положення перевіряються на емпіричному матеріалі. Зміст розділів, висновків і додатків взаємопов'язаний та загалом відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Відсутність порушень академічної доброчесності підтверджується результатами перевірки дисертації у програмі «Strike Plagiarism», які встановили відсутність ознак плагіату та інших некоректних текстових запозичень.

Практичне значення результатів дослідження.

Практичне значення кваліфікаційної роботи визначається розробленням інструментарію для проєктування, організації та оцінювання модульно-розвивальної взаємодії вчителя й учнів початкової школи. Теоретичні положення про психомистецьке сценарування конкретизовано в моделі освітнього процесу, алгоритмі створення сценарію, системі психодидактичної експертизи та критеріях визначення якості освітнього дійства.

Алгоритм сценарування охоплює формулювання цілей і надзавдань модуля-проєкту, побудову фабули, композиційне впорядкування дій, актів і мінімодулів, добір навчально-предметного, психолого-педагогічного та методично-засобового змісту. Його застосування спрямовує підготовку педагога на цілісне конструювання освітньої події, де проблемні ситуації, діалог, художньо-образні засоби, імпровізація та рефлексивне осмислення підпорядковуються визначеній психомистецькій меті.

Розроблена система психодидактичної експертизи придатна для оцінювання сценарію під час його підготовки, апробації та коригування. Запропоновані критерії охоплюють смислотворчу інтерпретацію навчального змісту, рефлексивну організацію взаємодії, ціннісно-смислову насиченість, суб'єктну активність учнів, проблемно-діалогічну співдію, проєктну цілісність і процесну впорядкованість освітнього дійства. П'ятирівнева шкала забезпечує диференційоване визначення повноти реалізації кожного критерію та виявлення складників, які потребують доопрацювання.

Освітні сценарії, експертні бланки, тестові карти та рефлексивні методики, подані в дисертації, можуть застосовуватися вчителями початкових класів, методистами, практичними психологами й керівниками закладів освіти під час розроблення модульно-розвивальних занять, аналізу їх проведення, взаємовідвідування уроків та колегіального оцінювання педагогічного досвіду.

Матеріали дослідження придатні також для професійної підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників, причому їх використання сприятиме опануванню способів сценарної організації навчання, психодидактичного аналізу освітньої взаємодії та рефлексивного оцінювання власної професійної діяльності.

Повнота викладення результатів у наукових публікаціях.

Основні теоретичні та методологічні засади, а також результати емпіричного дослідження, висвітлені у дисертації, системно й достатньо повно представлені у публікаціях здобувачки. Три статті опубліковано у наукових фахових виданнях України з психології, віднесених до категорії «Б». У поданому за темою дисертації переліку наведено також матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, модульно-розвивальні підручники, навчальні зошити та інші методичні розробки. Сукупність цих праць засвідчує послідовне оприлюднення результатів дослідження та їх апробацію в науковому й освітньому середовищі. Сукупність цих праць засвідчує послідовне оприлюднення результатів дослідження та їх апробацію в науковому й освітньому середовищі.

Тематика опублікованих праць безпосередньо співвіднесена з проблемним полем дисертації та охоплює проектування психомистецьких сценаріїв, евристичний потенціал психомистецьких технологій, імпровізацію як феномен творчої рефлексії, психологічні умови позитивного освітнього клімату й організацію модульно-розвивального навчального циклу. Публікації відзначаються концептуальною узгодженістю, аргументованістю наукових узагальнень і послідовним застосуванням понятійно-категорійного апарату психології.

Зауваження та дискусійні питання:

1. У дисертації психомистецьке сценарування розкривається як системоутворювальний чинник і механізм модульно-розвивальної взаємодії, інструмент її організації та особлива форма професійної мислєдіяльності педагога. Багатоаспектність авторського трактування відповідає складності досліджуваного феномену. Водночас доцільно було б чіткіше співвіднести ці

трактування й виокремити категорійний статус психомистецького сценарування в авторській концепції.

2. Емпіричне дослідження охоплює освітні сценарії, модульно-розвивальні заняття і традиційні уроки, проведені двома групами педагогів. Змістовність представлених результатів могла б бути посилена докладнішою характеристикою учасників дослідження: кількісного та вікового складу учнів, професійного досвіду вчителів, тривалості їхньої роботи за модульно-розвивальною системою. Це уточнило б умови використання одержаних результатів в інших закладах початкової освіти.

3. Розроблена система психодидактичного, діяльнісно-логічного, психомистецького та рефлексивно-аналітичного оцінювання становить вагомий результат дисертації. Водночас потребує додаткового пояснення спосіб узгодження показників під час порівняння двох груп, оскільки психодидактична експертиза освітніх сценаріїв застосовувалася лише до модульно-розвивальних занять. Розкриття процедури формування інтегральних оцінок зробило б їх інтерпретацію переконливішою.

4. Кваліфікаційна робота спирається на багаторічний досвід створення і впровадження модульно-розвивальних сценаріїв, що формує вагоме емпіричне та практичне підґрунтя дослідження. Водночас доцільно було б виразніше розмежувати етапи накопичення педагогічного досвіду, апробації методичних розробок і проведення власне емпіричного дослідження. Це надало б хронологічної чіткості викладу та конкретизувало результати, одержані на кожному етапі.

Висловлені зауваження та побажання мають уточнювальний і дискусійний характер, не знижують наукового та практичного значення дисертації й визначають перспективи подальшого дослідження психомистецького сценарування модульно-розвивальної взаємодії.

Висновок про відповідність роботи встановленим вимогам МОН України.

Дисертація Суляви Олени Миколаївни на тему «Психомистецьке сценарування модульно-розвивальної взаємодії вчителя та учнів початкової

школи» є самостійним, цілісним і завершеним психологічним дослідженням актуальної наукової проблеми. У роботі теоретично обґрунтовано психомистецьке сценарування модульно-розвивальної взаємодії, розроблено модель психодидактичної експертизи освітніх сценаріїв та здійснено емпіричне дослідження особливостей їх реалізації в освітньому процесі початкової школи. Одержані результати характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення та достатньо повно представлені у публікаціях здобувачки.

За формальними ознаками, змістом, науковим рівнем, новизною, теоретичною та практичною значущістю одержаних результатів, а також за якістю їх оприлюднення, дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341, 19.05.2023 р. № 502 та 03.05.2024 р. № 507), а її авторка, Сулява Олена Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

РЕЦЕНЗЕНТ:

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної
роботи Західноукраїнського національного
університету*

Сергій ШАНДРУК

Підпис	<i>Сергія Шандрука</i>
Завіряю:	
НАЧАЛЬНИК ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ	<i>Ана Семих</i>